

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 1^{ΗΣ} ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1928

ΠΡΟΕΔΡΙΑ Κ. ΖΕΓΓΕΛΗ

ΛΟΓΟΙ

Ὁ κ. Πρόεδρος ἀγγέλλει τὸν θάνατον τῶν Ρήγα Νικολαΐδου, Παναγῇ Καββαδία καὶ Στεφάνου Ξανθουδίδου :

Αἱ συμφοραὶ τοῦ βίου εἶναι πολὺ συχνότεραι ἀπὸ τῆς χαρᾶς τοὺς σταθμούς, διὰ τοῦτο μετὰ μακρὰν διακοπὴν ἐπαναβλέπων ὑμᾶς σήμερον ἔχω περισσότερα θλιβερὰ ἢ χαρμόσυνα ν' ἀναγγείλω. Κενὰ δυσαναπλήρωτα μᾶς ἀφήκε τὸ θένος. Τριῶν ἐπιφανεστάτων μελῶν τῆς Ἀκαδημίας τὸν θάνατον θρηνοῦμεν. Τῶν τακτικῶν μελῶν Ῥήγα Νικολαΐδου καὶ Παναγῇ Καββαδία καὶ τοῦ ἀντεπιστελλόντος μέλους Στεφάνου Ξανθουδίδου.

Ὁ Νικολαΐδης καὶ ὁ Καββαδίας ὑπῆρξαν ἀπὸ τὰς ἐπιστημονικὰς ἐκείνας κορυφάς, αἵτινες διὰ τῆς μακρᾶς αὐτῶν καὶ δημουργικῆς ἐργασίας συνύφαναν ἀχωρίστως τὸ ὄνομά των πρὸς τὰς ἐπιστήμας εἰς τὰς ὁποίας ἀφιέρωσαν τὴν ζωὴν των. Νικολαΐδης καὶ Καββαδίας συνηχοῦν Ἑλληνικὴ Φυσιολογία, Ἑλληνικὴ ἀρχαιολογία.

Περὶ τοῦ Παναγῇ Καββαδία θέλει εἶπει ὑμῖν ὁ συνάδελφος κ. Σωτητηριάδης, καὶ περὶ τοῦ Ξανθουδίδου, ὁ συνάδελφος κ. Οἰκονόμος εἰς τὴν προσεχῇ συνεδρίαν, ἀποτίνων τὸν πρῶτον φεῦ, καὶ τὸν τελευταῖον συγχρόνως, χαιρετισμὸν πρὸς τὸ πρῶτον καὶ μόνον μέχρι σήμερον, πρὸ ὀλίγων μόλις μηνῶν ἐκλεγέν ἀντεπιστέλλον αὐτῆς μέλος.

Παρακαλῶ τοὺς κ. κ. συναδέλφους εἰς ἔνδειξιν πένθους καὶ τιμῆς νὰ ἐγερωθῶσιν.

Ὁ κ. **Ζέγγελης** λέγει τὸν ἐπόμενον ἀναμνηστικὸν λόγον περὶ τοῦ **Ρήγα Νικολαΐδου**.

Με ὀλίγας λέξεις θέλω ὑπομνήσει ὑμῖν τὸ ἐπιστημονικὸν ἔργον τοῦ ἀειμνήστου **Νικολαΐδου**.

Δὲν θὰ εἶχον νὰ εἶπω πολλὰ περὶ τοῦ ιδιωτικοῦ του βίου. Τὰ βήματά του δὲν ἀντήχουν συχνὰ ἔξω τοῦ ἐργαστηρίου του. Περὶσσότερα δύναμαι νὰ διηγηθῶ διὰ τὸ ἐπιστημονικὸν αὐτοῦ ἔργον.

Ποῖα εὐγενῇ ιδεώδη καθωδήγησαν τὰς εἰδικὰς αὐτοῦ σπουδὰς διαπλάσαντα τὸν ἐξαιρετικὸν αὐτὸν ἐπιστήμονα μᾶς διηγέται καλύτερον παντὸς ἄλλου ὁ ἴδιος εἰς τὸ βιογραφικὸν περὶ αὐτοῦ σημεῖωμα τὸ περιεχόμενον ἐν τῷ λευκώματι τῶν βίων τῶν καθηγητῶν τοῦ Ἑθνικοῦ Πανεπιστημίου, τῷ κατὰ τὸ 1919 ἐκδοθέντι.

«**Ἡ** διαμονὴ αὐτοῦ, λέγει τὸ σημεῖωμα, ἐν Γερμανίᾳ καὶ Γαλλίᾳ ἐγένετο κατὰ τὰ μεταξὺ τοῦ εἰκοστοῦ καὶ τοῦ τριακοστοῦ ἔτους τῆς ἡλικίας ἡδέα ἔτη, καθ' ἃ ὁ ἄνθρωπος ἀκόρεστος ζητεῖ νὰ κατανοήσῃ τὸν σύμπαντα κόσμον, ὅτε τὸ μὲν παρελθὸν αὐτοῦ εἶναι βραχύ, τὸ δὲ μέλλον φαίνεται αὐτῷ αἰώνιον. Κατὰ τοὺς εὐτυχεῖς ἐκείνους χρόνους τῆς εὐφροσύνου ἐν μέσῳ εὐνοουμένης πολιτείας διατριβῆς αὐτοῦ καὶ τῆς πρὸς χρηστοὺς καὶ σοφοὺς ἄνδρας ὁμιλίας ἢ προσοχῇ καὶ ἢ μελέτῃ αὐτοῦ ἐστράφη καὶ πρὸς διαμόρφωσιν τῆς περὶ τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς εἰκόνας, ἣν πᾶς ἄνθρωπος πρέπει νὰ ἔχῃ ἵνα ἀσφαλῆς ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ βαδίζῃ».

Καὶ ἐβάδισεν ἀσφαλῆς κατ' εὐθείαν πάντοτε πρὸς ἓνα σκοπὸν ἀτενίζων τὴν ἀνύψωσιν τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης ὡς τοῦ κριτηρίου συγχρόνως τῆς ἀξίας ἀλλὰ καὶ τῆς ὑψηλῆς μορφώσεως ἀπαραιτήτου στοιχείου διὰ πάντα ἱατρὸν καὶ φυσιοδίφην.

Αὐτὸς ὑπῆρξεν ὁ κύριος εἰσηγητὴς τῆς ἐργαστηριακῆς μορφώσεως τῶν ἱατρῶν. Βραδύτερον τὰ ἱατρικὰ ἐργαστήρια ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν ἐπολλαπλασιάσθησαν καὶ ἔλαβον τὴν σημερινὴν αὐτῶν ἀξιόλογον ἀνάπτυξιν.

Τριάκοντα καὶ τρία ἔτη διδάξας ἐν αὐτῷ ὑπῆρξεν ἀληθῆς ἀναμορφωτὴς ἐν τῇ Ἱατρικῇ Σχολῇ, ἀναδείξας καὶ μαθητάς, οἵτινες λαμπρὰν κατέλαβον θέσιν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἐπιστήμῃ.

Ἔχων πίστιν εἰς τὰς ἰδέας του καὶ εἰς τὸ μέλλον τῆς Ἑλληνικῆς ἐπιστήμης, ὑπερεμάχησε αὐτῶν μετὰ νεανικῆς καὶ μέχρι γήρατος θέουρας, μὴ ἐρχόμενος εἰς καμμίαν συνδιαλλαγὴν πρὸς τοὺς ἀμελοῦντας τὴν πρωτότυπον ἔρευναν, ψέγων μετ' εἰλικρινείας πολλάκις ὑπερμέτρου διὰ τὸν ἐπιστημονικὸν ἡμῶν ὀρίζοντα, ὅσα ψεκτὰ ἐθεώρει. Ἡ ἐπιστημονικὴ του φήμη ἐξετείνετο πολὺν πέραν τῶν ὁρίων τῆς Ἑλλάδος. Ὑπὲρ τὰς πενήκοντα πρωτοτύπους ἐργασίας ἐδημοσίευσεν εἰς διάφορα τῆς φυσιολογίας θέματα ἀναγομένας ἐξ ὧν ἰδιαιτέρως θὰ τονίσω τὰς περὶ τῆς νευρώσεως τῆς ἀναπνοῆς καὶ περὶ τὰ κέντρα τῆς θερμότητος ἐρεῦνας αὐτοῦ. Περὶ τούτων βεβαίως ἄλλοτε θέλει ἀπασχολήσῃ ὑμᾶς ἐν λεπτομερείᾳ ὃ ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ μέλλον αὐτοῦ διάδοχος. Γέρας τῶν ὑπὲρ τῆς ἐπιστήμης μόχθων αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὃ πρὸ πενταετίας ἐορτασμός τῆς τριακονταετηρίδος τῆς καθηγεσίας αὐτοῦ.

Πανηγυρικὸν τεῦχος, περιέχον πολλῶν διαπρεπῶν συναδέλφων αὐτοῦ πρωτοτύπους ἐρεῦνας ἐξεδόθη ἐπὶ τῇ ἐορτῇ, καὶ οἱ μαθηταὶ του οἱ ἐν ἐπιστημονικῇ μυσταγωγίᾳ μετ' αὐτοῦ τελοῦντες, οἱ ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἱατροί, ἀπέτισαν τὸ δίκαιον τίμημα πρὸς ἓνα τῶν κυριωτέρων ἀναμορφωτῶν τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν Ἑλλήνων ἱατρῶν.

Τὸ στεφάνωμα τῆς ἐπιστημονικῆς του δράσεως ὑπῆρξεν ἡ τρίτομος αὐτοῦ φυσιολογία. Ἔργον μνημειῶδες, ὅπερ καθωδήγησε χιλιάδας ἀσκληπιαδῶν, εἰς τὸν λαβύρινθον τῶν φαινομένων τῆς ζωῆς, τοῦ ὁποίου πάσας τὰς ἐλικοειδεῖς καμπὰς εἶχε βαθέως σπονδάσει καὶ γνωρίσει.

Πρὸ τριετίας καταληφθεὶς ὑπὸ τοῦ ὁρίου τῆς ἡλικίας ἀπεχώρησε τῆς Πανεπιστημιακῆς διδασκαλίας, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης. Εἰς τὴν τότε ἰδρυθεῖσαν Ἀκαδημίαν μας, κατέχων τὰ πρωτεῖα ἐν τῇ τάξει τῶν ἐπιστημῶν, ἐξελέγη πρῶτος αὐτῆς Πρόεδρος, διὰ σπουδαιότητος δὲ αὐτοῦ ἀνακοινώσεως «περὶ τῆς μεγάλης ἐπιδράσεως τοῦ λαβυρίνθου τοῦ ὥτὸς ἐπὶ τοῦ νευρικοῦ συστήματος» κατέδειξεν ὅτι τὸ πῦρ ὅπερ κατεῖχε ἐσπινθηροβόλει ἀκόμῃ καὶ ὅταν ἡ ἐκτρέφουσα αὐτὸ πυρὰ ἐσβύνετο βραδέως ἀπὸ τὴν πάροδον τῶν ἐτῶν.

Ἀτυχῶς, ὥσάνει καὶ διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ζωῆς ἤθελεν νὰ καταδείξῃ ὀρθὰ ὅσα περὶ τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς ἐπρέσβενε, ἀπὸ ἔτους ἀγνωστοί

τῶν πνευματικῶν ἡμῶν χορδῶν διαταράσσεται, χωρὶς νὰ θίξῃσι τὸ σῶμά του, ἔφθειραν μόνον τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτοῦ σκέψεως τὴν ψυχικὴν ἰκανότητα, ἀφήσαντες αὐτῷ ἀκεραίαν ἀπλῶς τὴν πρὸς τὴν ἐπιστήμην ἀγάπην. Παρηκολούθησε τὰς συνεδρίας τῆς Ἀκαδημίας μέχρι καὶ τῆς τελευταίας.

Ὁ κ. **Σωτηριάδης** λέγει τὸν ἐπόμενον ἀναμνηστικὸν λόγον περὶ τοῦ Παναγῆ Καββαδία :

Ἀντίκρουσα τὸν Καββαδίαν τὸ πρῶτον εἰς τῆς νεανικῆς ἡλικίας τοὺς χρόνους, ἀρχάριος ἐγὼ ἀκόμη τοῦ Πανεπιστημίου σπουδαστῆς ἀποφοιτῶντα αὐτὸν ἤδη ὡς διδάκτορα καὶ ὅσον οὕτω πρὸς σπουδὰς πληρεστέρας μέλλοντα εἰς Γερμανίαν νὰ μεταβῇ. Διαπρέπων μεταξὺ τῶν ὁμοίων του ἐν τῇ Φιλοσοφικῇ Σχολῇ, ἐφείλκυε τότε τὴν προσοχὴν τῶν νεαρωτέρων, καὶ τὸν ζῆλον πρὸς μίμησιν διὰ τὴν ἀνωτέραν του ἀξίαν.

Κάποιος προοιωνίσθη τότε καὶ τὸ μέλλον του. Ὁ νεαρὸς διδάκτωρ ἔδιδε ἐξαιρετικὴν ἰδέαν δυνάμεως θελήσεως, ὄργανον ἐχούσης ἰσχυρὰν διανοητικότητα καὶ ὁξὺ πνεῦμα. Τί θὰ ἀπέβαινεν ἄρᾳ γε κατόπιν ;

Ὁ Καββαδίας ἀπέβη μέγας. Εἰς ἓνα κλάδον σπουδαιότατον τῆς Ἐθνικῆς ὑπηρεσίας κατέστη αὐτός, διὰ ταχέων βημάτων χωρῶν πάντοτε πρὸς τὰ ἔμπροσ, ὃ τὰ πάντα διέπων καὶ πρὸς ὀρισμένον σκοπὸν διευθύνων.

Συνεκέντρωσεν ὅλην τὴν ὑπηρεσίαν αὐτὴν εἰς ἑαυτόν· καὶ διὰ τῆς παντοδυνάμου Γενικῆς Ἐφορείας τῶν ἀρχαιοτήτων καὶ τῆς Γραμματείας τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἔγινεν ὁ δημιουργὸς πάσης τῆς ἐργασίας, τὴν ὁποίαν ὁ κόσμος ἐγνώρισεν ἀπὸ τεσσάρων δεκαετηρίδων περίπου μέχρι σχεδὸν χθὲς καὶ προχθὲς ὑπὸ τὸν τύπον τῶν παντοειδῶν, μεγάλων καὶ μικρῶν ἀνασκαφῶν, τῶν σπουδαίων καὶ σπουδαιοτάτων ἔτι ἀνακαλύψεων, τῆς κτίσεως καὶ τοῦ πλουτισμοῦ Μουσείων, τῆς συγγραφῆς σημαντικῶν ἀρχαιολογικῶν πονημάτων, ὡς προϊόντος τῆς ἐθνικῆς Ἑλληνικῆς πνευματικῆς ἐργασίας καὶ ὡς κατορθώματος μεγάλου τῆς Κρατικῆς προσπαθείας.

Ἡ προσωπικότης τοῦ Καββαδία εἰς πάντα ταῦτα ἀποκαλύπτεται ὡς ἡ μόνη διιοικοῦσα, ἐν ἑκάστῳ πρὸς τὸν σκοπὸν ὃν αὐτὸς ἔθετε κατευθύνουσα,

κατὰ τὴν ἰδίαν δὲ ἐπίνευσιν τὴν ἐπιτυχίαν ἐξασφαλίζουσα καὶ εἰς τὰ τῶν ἄλλων ἀκόμη ἔργα, πολλαπλᾶ καὶ ταῦτα καὶ ὑπὸ δοκιμωτάτων ἐπιστημόνων Ἑλλήνων ἀναληφθέντα καὶ πρὸς τιμὴν αὐτῶν καὶ δόξαν συντελεσθέντα.

Ἡ καθαρῶς προσωπικὴ τοῦ ἐργασίας εἶναι ἐκείνη, τὴν ὁποίαν διέθεσε πρὸς ἐξερεύνησιν τοῦ ἱεροῦ ἐδάφους τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Αὐτὸς συνέλαβε τὸ σχέδιον καὶ θαυμασιῶς ἐξετέλεσεν αὐτό, ἐνεργήσας ἐπὶ ἔτη τὰς περιφημίους αὐτῆς ἀνασκαφὰς διὰ τὰ λαμπρὰ καὶ μοναδικὰ εἰς τὸν κόσμον εὐρήματα. Ἡ ἐργασία αὕτη καὶ ἡ ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἐπιδαύρου διήκουσα διὰ παντὸς τοῦ βίου τοῦ Καββαδία, πληροῖ δύο λαμπροτάτας σελίδας τῆς ἀρχαιολογικῆς ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος, διὰ τὴν ὁποίαν ἡ τιμὴ καὶ ἡ δόξα ἀνήκει ἀμέριστος εἰς αὐτόν.

Ἄλλ' ὅχι ὀλιγώτερον μέχρι τοῦ προσώπου αὐτοῦ φθάνει ἡ λάμψις ἐκ τῆς δόξης, τὴν ὁποίαν εἰς ἑαυτοὺς ἐξησφάλισαν τόσοι ἄλλοι ὄντως ὀτρηροὶ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐπιστήμης θεράποντες, ἄλλοι μὲν ἀποδημήσαντες ἤδη πρὸ πολλοῦ ἐκ τῶν ἐντεῦθεν, ἄλλοι δὲ δρῶντες ἔτι παλαιόθεν καὶ ἄλλοι νεαροὶ εἰς τὰς τάξεις ἐκείνων προσελθόντες, οἵτινες εἶναι τὸ σέμνωμα σήμερον τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ὁδηγοὶ πρὸς νέαν ἀκμὴν, ἔτι λαμπροτέραν ἴσως δι' ὅ,τι ἡ Ἑλλὰς ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ὡς ἄθλον τῶν ἰδίων τῆς πνευματικῶν ἐργατῶν.

Ἡ ἐγγὺς Ἑλευσίς μὲ ὅ,τι ὑπέροχον μᾶς ἀπεκάλυψε διὰ τῶν πρώτων, διὰ τῶν κατόπιν καὶ τῶν νῦν εὐτυχῶν ἐρευνητῶν τῆς, τὸ θαυμάσιον Ἀμφιαράειον, ἡ Θεσσαλία ὅλη καὶ οἱ λοιποὶ τόποι, αἱ μεγάλαι Μυκῆναι τῶν Ἀτρείδων, αἱ Θῆβαι τοῦ Κάδμου, αἱ περίλαμπροι Ἀμῦνκλαι μὲ τὸν κάλλιστον κόσμον τοῦ περιπύστου τάφου τῆς καὶ ὅ,τι ἄλλο ὑπάρχει πού τιμᾷ τὸ ὄνομα τῶν ἐπιφανεστέρων, ὀλίγον προγενεστέρων καὶ τῶν σήμερον δρῶντων ἐπιστημόνων καὶ ἐρευνητῶν, δὲν κατωρθώθη ἄνευ τῆς βαθυτέρας προνοίας καὶ τῆς διοικητικῆς περικοίας τοῦ καθοδηγητοῦ τῶν πάντων καὶ πολυπείρου φροντιστοῦ τῶν γενικωτέρων καὶ εἰδικωτέρων συμφερόντων τῆς ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας τῆς Ἑλλάδος, τοῦ δυνατοῦ Καββαδία.

Διότι εἰς ὅποιον δῆποτε θέλει τις δικαίως νὰ ἀποτίσῃ πάντα τὸν ὀφειλόμενον φόρον τῆς τιμῆς διὰ τὴν προσωπικὴν συμβολὴν ἐκάστου τῶν ὅχι

εὐαρίθμων ἐπιστημόνων καὶ ἐρευνητῶν παρ' ἡμῶν ἐπὶ τοῦ ἀρχαιολογικοῦ πεδίου — γνωστὴ δὲ εἶναι ἡ ἀξία αὐτῶν καὶ πανταχοῦ ἀνεγνωρισμένη, — ὅμως ἡ συγκέντρωσις τῆς ἐργασίας αὐτῶν πρὸς τὸν κοινὸν σκοπὸν δύσκολον θὰ ᾔτο νὰ ὑποτεθῇ ὅτι θὰ καθίστατο δυνατή, ἄνευ τῆς αὐστηρᾶς καὶ πολλάκις ἴσως δυσβαστάκτου συγκεντρωτικῆς διοικητικῆς ἐργασίας τοῦ Καββαδίου.

Τὸ τρίτον κάλλιστον καὶ σπουδαιότατον ἔργον τοῦ ἀνδρὸς μετὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τῆς Ἐπιδαύρου, πρέπει ἀναμφιβόλως νὰ θεωρηθῇ ἡ περὶ τοῦ μουσείου ταύτης ἐνδειχθεῖσα πρόνοια αὐτοῦ. Ἀποβλέπει αὕτη εἰς τὴν κατάταξιν τῶν λαμπροτάτων εὐρημάτων τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, εἰς τὴν μεμετρημένην συμπλήρωσιν καὶ τὴν ἐξαίρετον συγκρότησιν τῶν θανμασίων ἀρχιτεκτονικῶν ἢ διακοσμητικῶν του λευφάνων. Τοῦτο εἶναι τὸ φιλοκαλώτατον καὶ τὸ σοφώτατον διεξαχθὲν ἔργον τοῦ Καββαδία, ἔργον μακρᾶς ἐργασίας, πολλῆς προνοίας καὶ πολλῆς μεθοδικότητος, ὅπερ ἀρκεῖ διὰ νὰ τιμήσῃ μεγάλως οἷον δῆποτε ἀρχαιολόγον περιωπῆς καὶ ἀνώτερον τῆς πολιτείας λειτουργόν.

Καὶ ἡ συγγραφικὴ ἐργασία τοῦ ἀληθῶς φιλοπονωτάτου καὶ ἀκαμάτου αὐτοῦ τοῦτο ἀνδρὸς εἶναι ἡ πλουσιωτάτη ἴσως σήμερον ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ὁμοίαν, περιεκτικὴ μεγάλων κεφαλαίων τῆς ἐπιστήμης ἀπὸ τῆς παλαιοντογίας οὕτως εἰπεῖν αὐτῆς μέχρι τῶν κλασικῶν χρόνων καὶ τὸ διδακτικώτατον ἅμα ἀναμφιβόλως καὶ ἐπαρκέστατον βοήθημα παντὸς σπουδαστοῦ καὶ διδασκάλου τῆς ἀρχαιολογίας.

Πλήρης ἡμερῶν μετέστη ἀφ' ἡμῶν πρὸ μικροῦ ὁ ἀληθῶς ἀείμνηστος Καββαδίας. Ἀλλ' ἡ μνήμη του θὰ ζήσῃ πολὺ, πολὺ μακρότερον, διὰ παντὸς μᾶλλον τοῦ χρόνου, ὅσον ἐξασφαλίζει ἡ ἔκτασις τοῦ μέλλοντος τῆς χθὲς καὶ πρῶν καὶ σήμερον προπαρασκευαστικῆς, ἀλλὰ καὶ θεμελιώδους ἐν πολλοῖς ἐργασίας τοῦ Ἑθνους, — ἡ μνήμη του ὡς ἀνδρὸς μέγα κενὸν εἰς τοὺς καιροὺς του λαμπρῶς πληρώσαντος κατὰ τε τὴν ἐμπνεύσασαν αὐτὸν διάνοιαν καὶ τὴν ἐν τοῖς ἔργοις μεγαλοπραγμοσύνην.